

**Yusuf Çetindağ, *Şiir ve Tenkit*,
İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010, 9786054208548, 350 s.**

Feysi Çimen*

Günümüzde artık yayımlanması bir gelenek halini alan şiir antolojileri ve şair ve sanatçı biyografileri, çok köklü bir tarihî arka plana sahiptir. Önceki çağların büyük insanlarının hayatlarını ve onların yaşadığı mühim olayları yazılı olarak anlatma geleneği ilk olarak kutsal kitaplara dayandırılır. Bunun ilk örneği Hazreti Musa'ya vahyedilen kutsal kitap Tevrat'tır diyebiliriz. Benzer bilgiler İncilde ve Kuranda da yer almaktadır. Sözlü edebî gelenek içinde ise bu vazifeyi önce mitler daha sonra destanlar üstlenmiştir. Bu eserler biyografi geleneğinin de ilk örneklerini teşkil etmişlerdir.

Toplumlar kendi bünyelerinden çıkan şairlerin şiirlerini de muhafaza edip kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmaya büyük önem vermişlerdir. Önceleri sözlü kültür içinde şifahi olarak devam eden bu gelenek daha sonra yazılı hale gelerek antoloji geleneğini netice vermiştir.

İlk dönemlerde birbirinden ayrı iki gelenek olarak devam eden antoloji ve biyografi geleneği daha sonra birleşerek şairlerin hayatlarını, eserlerini anlatan ve onlardan örnek metinler sunan tabakatü's-şuarâ veya tezkire geleneğini doğurmuştur. Şair tezkireleri bu bağlamda bir toplumun edebî ve sosyo-kültürel hayatını anlamada son derece önemlidir. Çünkü tahmin edileceği üzere geçmiş asırlarda bu konularda bilgi veren eserler son derece sınırlıdır.

Türk edebiyatı tarihi içinde yazarlar ve şairler hakkında bilgi veren sınırlı kaynaklar, eğer ele geçmiş ise müellif veya mütercim tarafından kaleme alınan kendi eserlerinin girişi mahiyetindeki sebab-i telif veya hatime bölümündeki sınırlı bilgiler veya şair tezkireleridir. Herhangi bir müellif tarafından kaleme alınan eserlerde yazarın kendi hakkında bilgi vermesi eski edebî gelenekte pek hoş karşılanmadığı için bu tarz bilgiler söz konusu eserlerde son derece sınırlıdır. Hatta

* Arş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, fcimen@fsm.edu.tr

çoğu şair kendi eserinde gerçek ismini bile zikretmez; bunun yerine edebî mahlas veya hakir, fakir, aciz, mücrim gibi sıfatlarla kendini tavsif eder. Bu durum da mahlas, isim veya eser benzerliğinden dolayı karışıklığa sebep olmaktadır. Bunun için aynı dönemde yaşayan benzer mahlaslı şairleri ayırt etmek için şair tezkireleri ayrı bir önem arz etmektedir. Şair tezkireleri gerek ihtiva ettiği bilgi bakımından ve gerekse bazı kriterlere göre şairleri tasnif edip eleştiriye tabi tutmasından bir dönemin anlaşılması için son derece önemlidir. Çünkü tezkireler sadece şairler hakkında bilgi vermezler; aynı zamanda şiir eleştirisi de yaparlar. Böylece tezkireler sayesinde köklü bir eleştiri geleneği de oluşmuştur.

Osmanlı Türkçesi döneminde kaleme alınan şair tezkirelerin iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı edebî muhitinin beslendiği şark-islam kaynaklarını teşkil eden Arap ve İran tezkirelerinin de çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Çünkü Türkler 11. yy'den itibaren kitleler halinde İslamı kabul ederken bir taraftan da Arap ve Fars edebî geleneğinin tesir alanına girmişlerdir. Böylelikle ilk İslamî dönem Türk eserlerinde Arapça ve Farsça tesiri görülür. Bundan dolayıdır ki şairler ve onların hayatları hakkında bilgiler veren ve onları eleştirerek sınıflara ayıran Arap, Fars ve Türk tezkirelerinin karşılaştırmaları olarak ele alınması çok yararlı ve isabetli olacaktır.

Bu genel girişten sonra bu makalemize konu olan asıl meseleye dönmek istiyoruz. Birçok araştırmaya ana kaynaklık eden söz konusu Arap, Fars ve Türk tezkireleri şiir, şair ve şiir tenkidi açısından bir bütün olarak ele alınarak Şiir ve Tenkit adlı eserde Doç. Dr. Yusuf Çetindağ tarafından incelenmiştir. Çetindağ, çalışmasını giriş + dokuz bölümde ele almıştır. Şimdi bu bölümleri tek tek görelim:

Giriş: Yazar eserin giriş bölümünde öncelikle tezkirelerin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı hakkında bilgi verdikten sonra birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan antoloji ve biyografi geleneğine değinmiştir. Bundan sonra genel olarak Arap, Fars ve Türk tezkirelerinden bahsettikten sonra her etnik grup için ayrı birer başlık açarak bu grup içinde yer alan şair tezkirelerini teker teker tanıtmıştır.

Arap tezkileri bölümünde Muhammed b. Sallam el-Cumahî ve Tabakatü's-Şuarâ, Ebû Abdullah İbn Kuteybe ve Kitâbü's-Ş'ir ve's-Şuarâ, İbnü'l Mu'tez ve Tabakatü's-Şuarâ'l-Muhdesîn, Ebû'l-Ferec el-İsfehânî ve Kitâbü'l-Agânî, El-Merzubanî ve Mu'cemü's-Şuarâ, Ebû Zeyd Kureşî ve Cemheretü Eş'âri'l-'Arab adlı eser ve müelliflerini zikrettikten sonra söz konusu eserlerin genel özelliklerinden bahsetmiştir.

İran tezkireleri bölümünde Nizâmî-i Arûzî ve Çehâr Makâle, Avfi ve Lü-bâbü'l-Elbâb, Mollâ Câmî ve Baharistân, Devletşâh ve Tezkiretü's-Şuarâ, Nevâî ve Mecâlisün'n-Nefâis adlı eser ve müelliflerini zikrettikten sonra İran tezkirelerinin genel özellikleri hakkında bilgi vermiştir.

Türk tezkireleri bölümünde ise Sehî Bey ve Heşt Bihişt, Latîfî ve Tezkiretü’ş-Şuarâ ve Tabsıratü’n-Nuzemâ, Ahdî ve Gülşen-i Şuarâ, Âşık Çelebi ve Meşâirü’ş-Şuarâ, Hasan Çelebi ve Tezkiretü’ş-Şuarâ, Beyânî ve Tezkire-i Şuarâ, Âlî ve Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire kısmı adlı eserlere yer vermiştir.

Yazar, bütün bu eserleri, müelliflerini ve eserlerin genel özelliklerini açıkladıktan sonra söz konusu tezkireler hangi yönüyle öne çıkıyor, hangi bölümlerden oluşuyor, nasıl başlıyor, nasıl bitiyor, tertip be düzeni hangi ölçüye göre yapılmış uzun uzun izahat vermiştir.

Birinci Bölüm Tezkirelerle İlgili Değerlendirmeler

Çetindağ, eserinin ilk bölümünü teşkil eden bu bölümde şair tezkirelerinin hangi ihtiyaçtan kaynaklanarak telif edilmeğe başlandığı sorusuna cevap aramıştır. Ve her tezkirenin kendine mahsus olan sebep-i telifleri hakkında bilgi vermiştir. Bundan başka yine bu bölümde müellif, tezkire hazırlama metotları ve kronolojik olarak kaleme alınan tezkirelerin metodoloji bakımından birbirine olan tesirleri üzerinde durmuştur.

İkinci Bölüm Tezkirelerde Edebiyat Tarihiyle İlgili Yorumlar

Yazar, eserinin ikinci bölümünde Arap, Fars ve Türk tezkirelerini edebiyat tarihi açısından incelemiştir. Bunu da dört başlık altında ele almıştır. Birinci başlık olarak tezkirelerde yer alan edebiyat tarihiyle alakalı değerlendirmelere yer vermiştir. Bu değerlendirmelerde cevap aranan sorular şunlardır: “Varlık âleminde ilk şiiri kim söyledi, Bu rivayetlerle ilgili yorumlar, İlk şiiri melekler söyledi, Şiirin tetikleyicisi, Şiir söyleyen peygamberler, Araplarda ilk kaside” gibi başlıklara söz konusu tezkirelerden cevap aramıştır.

Bu bölümün ikinci başlığı Cahiliyyeden İslamiyete Şiir’dir. Bu başlık altında da müellif, “Cahiliyye ve Şiir, Şiir, Ravi ve Ahbâr, Eski şiirlerin Konusu, İslamiyetle Birlikte Şiirin Serüveni” alt başlıklarına yer vermiştir. İkinci bölümün üçüncü başlığı Fars Edebiyatı’dır. Bu başlık altında da yazar, Farsça ilk şiiri kim söyledi, İranlıların Arap şiirinden etkilenmesi ve Farsçanın yeniden şiir dili olması gibi hususlara değinir. Çetindağ, bu bölümün dördüncü başlığı olan son başlığı ise, “Şiir ve Anadolu” adlı bölümde Anadoluda şiirin gelişimine ayırmıştır.

Üçüncü Bölüm Tezkirelerde Söz ve Şiirle İlgili Değerlendirmeler

Yusuf Çetindağ, eserinin üçüncü bölümünü oluşturan Arap, Fars ve Türk tezkirelerinde yer alan söz ve şiirle ilgili değerlendirmeler bölümünü beş başlık altında incelemiştir. Birinci başlıkta tezkirelerde yer alan sözle ilgili değerlendirmelere, yer vermiştir. Bu başlığın da altında “söz insanı hayvandan ayırır, önce söz vardı” şeklinde iki başlık açarak konuyu değerlendirmiştir. Yazar, konunun ikinci başlığını nazım ve nesir farkına ve özelliklerine ayırmıştır.

Tezkirelere göre nazım ve nesir farkı ortaya koyduktan sonra müellif, konunun üçüncü başlığını tamamen şiirle ilgili değerlendirmelere, hasretmiştir. Bu bölümün de alt başlıkları olarak “şiirin tanımı ya da şiir nedir, şiirde eskilik yenilik, yeni şiir tarzının oluşması ve toplumsal değişim” gibi konulara değinmiştir.

Üçüncü bölümün dördüncü başlığında da yazar, şiirin dinî hükmü üzerinde durmuştur. Bu ana başlığın alt başlıklarını da “şiirin caiziyeti, şiir ikiye ayrılır, güzel şiir, çirkin şiir, Hz. Muhammed’in şiire bakışı, Peygamberler ve Hz. Muhammed şiir söyledi mi, sahabeler ve şiir, belegat, fesehat, Kur’an ve Hz. Muhammed” gibi konular oluşturur.

Üçüncü bölümün beşinci ve son başlığı ise eski toplumlarda şiirin gücü ve değeri üzerinedir. Bu ana başlık altında da müellif, “şiirin manevî gücü, şiirin maddi gücü, şiir ve caize, saray şairliği ve caizeleri paylaşma geleneği, caize örnekleri, şairlerin bekledikleri caizeyi alamayınca gösterdikleri tepkiler” gibi konulara açıklık getirmeye çalışmıştır.

Dördüncü Bölüm Tezkirelerde Şairlerin Değerlendirilmesinde Başvurulan Metotlar

Müellif çalışmasının dördüncü bölümünü oluşturan şairlerin değerlendirilmesinde başvurulan metotlar bölümünü, dört başlık altında incelemiştir.

Birinci başlık “Olağanüstü ve Bilinmeyene Dayandırılan Tanıtma ve Değerlendirmeler,” başlığını taşır. Bu bölümde yazar, tezkirecilerin şairleri betimlerken sıkça başvurdukları yüceltme diyebileceğimiz tasvir ve tariflerine yer verilmiştir.

Bu bölümün ikinci başlığı “Şair ve Şiire Otoriter Yaklaşım,” adını taşır. Bu bölümde de müellif, tezkire yazarlarının şair ve şiire getirdiği eleştirileri, şiir ve şairi düzeltmek için yaptığı önerileri zikretmiştir.

Dördüncü bölümün üçüncü başlığı “Karşılaştırmalı Olarak Şiir ve Şair,” başlığını taşır. Bu bölümde de yazar, tarihi dönem içinde şair ve şiir mukayesesine temas etmiştir.

Bölümün son başlığı “Etkilenme ve Nazire,” ismini taşır. Araştırmacı bu bölümü de kendi içinde başlıklara ayrılan iki başlık altında incelemiştir. Birinci başlık “Etkilenme,” başlığıdır. Bu başlık altında yazar, “Yolundan Gitmek, Çalma Ya da Alıntılama, Tevarüd, İdeal Bir Tercüme Nasıl Olur?” gibi kavramlara tezkirelerden cevap aramıştır. Bu bölümün ikinci ve son başlığı ise “Nazirecilik Geleneği” başlığıdır. Bu bölümde de müellif “Nazirecilik Geleneğinin Kökeni, Nazirecilik Teşvik Eden Sebepler, İdeal Nazirecilik Ya da Nazireciden Beklenenler, Nazire Yoluyla Meydan Okuma ve İmtihan, Nazirecilik Mektebi, İlk Olarak Kim Kullandı? Zemin Şiir İle Nazirenin Karşılaştırması, Asıl İşi Nazire Olan Şairler” gibi başlıklar altında değerli bilgiler vermiştir.

Beşinci Bölüm Tezkirelerde Edebi Kültür ve Gelenek Bakımından Şair

Çetindağ, çalışmasının beşinci bölümünü tezkirelerde edebi kültür ve gelenek bakımından şair konusuna ayırmıştır. Yazar, bu bölümünü, dört başlık altında incelemiştir:

Birinci başlık, Arap, Fars ve Türk tezkirelerinde yer alan “Şiir Şekil ve Türleriyle İlgili Genel Değerlendirmeler’e ayrılmıştır. Bu başlık altında da yazar, tezkirelerdeki ilk şiir türlerine, methive, hicviye ve mersiye, kaside, gazel, rubai, kıta, mesnevi, muammâ ve lugaz, gibi nazım şekillerine değinmiştir. Bu bölümün ikinci başlığı, “Fesâhat ve Belâgat”, üçüncü başlığı “Yabancı Dil ve Edebiyatlar,” dördüncü ve son başlığı ise “Üstadlık ve Yetiştiricilik” konularına ayrılmıştır.

Altıncı Bölüm Tezkirelerde Yaratma Kabiliyeti Ya da Şairlik Gücü

Çetindağ, çalışmasının altıncı bölümünü Arap, Fars ve Türk tezkirelerinde yaratma kabiliyeti ya da şairlik gücü konusuna ayırmıştır. Yazar, bu bölümde, dokuz başlık altında, iyi bir şairde bulunması gereken yaratma kabiliyetini ifade eden veya şairleri değerlendirmede ölçü olarak kullanılan “ibdâ”, îcâd, ihtirâ, bîkr, bedâhâten söyleme, irticâlen söyleme, o anda söyleme, cevdet, ceyyid dakîk, dikkat, müdekkik, tîzlik, sühûlet, sehl-i mümteni’, tasarruf, nekkâd, güher-senc, vezn-i tab’, pür-gûluk, şütür-gübrelük, cevelân” gibi terimler hakkında bilgi vermiştir.

Yedinci Bölüm Tezkirelerde Şiir ya da Şairde Olması Gereken Unsurlar

Çetindağ, çalışmasının yedinci bölümünü Arap, Fars ve Türk tezkirelerinde şiir ya da şairde olması gereken unsurlar konusuna ayırmıştır. Bu ana başlık altında da altı başlık açarak şairlerde olması gereken vasıflardan olan “üslup, tarz, tarîk, şîve, namt, edâ, meviza, nasihat, sanat, hayâl, mana” terimleri hakkında açıklama yapmıştır.

Sekizinci Bölüm Tezkirelerde Biyografik Bilgi Geleneği

Yazar, çalışmasının sekizinci bölümünü tezkirelerde biyografik bilgi geleneği hakkında verilen bilgilere ayırmıştır. Bu bölümde de on bir başlık altında “şairin kimliği, aile, soy ve akrabalık, şairin son durumu ve ölümü, mekân, zaman, öğrenim, yetişme ve ilmi durum, mevki, meslek ve geçim durumu, kişilik yapısı ve özellikleri, mizac ve ahlak, dini-tasavvufi düşünce ve yaşayışları, hüner ve kabiliyetler” gibi konulara değinmiştir.

Dokuzuncu Bölüm Tezkirelerde Şiir ve Şair Eleştirisinde Sık Kullanılan Terimler

Çetindağ, çalışmasının dokuzuncu ve son bölümünü, Arap, Fars ve Türk tezkirelerinde şiir ve şair eleştirisinde sık kullanılan terimler başlığına ayırmıştır.

Yazar, bu konuyu da iki başlık altında ele almıştır.

Birinci başlık altında yazar, tezkirelerde şair eleştirisinde sık kullanılan “tabiat, selîka, kâbiliyet, kuvvet, kudret, iktidâr” gibi terimler hakkına bilgi verirken; ikinci başlık altında tezkirelerde şiir eleştirisinde sık kullanılan, “hüsn, ahsen, hoş, hûb, nîkû, zîbâ, lâtif (lutf, letâfet), muhkem, rasîn, râsih, metîn, üstüvâr, kavî, melih, melâhat, nâzik zarîf, revnak, rengîn, selîm, selâmet, müselleme, lâ-yesma’, hiç-mesmû’, bî-nazîr, bî-bedel, bî-şebîh, bî-hemtâ, ne-dîde. ma’rûf, makbûl, mevsûm, meşhûr, şöhret, tekellüflû, matbû’, masnû’ garîp, acîb, cezâlet, mahâret, müflik, rıkkat, azb, azûbet, berâ’at, hulv, halâvet, fahl, fuhûl, revân, hâs, hemvâr, yek-dest, rast, bî-nemek, nemekîn, üstâdâne, tarâvet, saht, âbdâr, dil-âviz, dil-fîrîb, dil-küşâ, tarab-engîz ve cân âviz, pesendîde, dil-pesend, dil-pezîr, güzîde, a’lâ, bülend, istikâmet, şîrîn, şîrîn-gûy, selâset, sûznâk, otluk, ateşîn, ârifâne, tasavvufâne, dervîşâne, ma’nevî, , kemâl, puhte, pâk, pâkîze, sâf, sâfî, râyık, mergûb, vâzih, sâde, mesel, mesel-âmîz, mesel-gûy, çâşnî, hâli ez-rengî imes, hâli degül, bed degül, kem degül, garâ, mâyil, mülâyim, nedîmveş, nedîm-şîve, âşîkâne, müştâkâne, derdmendâne, tumturak, âbâdân, çâlâk, şûh, şükufte, rûşen, müessir, mezesi yok, bi-meze, türkâne, turfa, afîf, müfevveh, salâbet, münakkâh, lâyh, suhan-dânî, şerîf, kem-bida’ât” terimler hakkında geniş izahat vermiştir.

Çetindağ, genel bir sonuç ve değerlendirme bölümünün ardından yukarıdaki çeşitli başlıklar altında zikredilen terimler açısından Arap, Fars ve Türk tezkirelerini karşılaştıran bir dizinle çalışmasını tamamlamıştır.

Sonuç olarak Türk edebiyatı açısından son derece önemli olan bu tezkireleri şiir ve şair açısından geniş bir değerlendirmeye tabi tutan yazar -bazı tekrarlar ve baskıdan kaynaklanan kaymalar ve okuma açısından elverişsiz font seçimi bir yana bırakılırsa- güzel bir çalışma ortaya koymuştur.

Yusuf Çetindağ’ı tebrik eder çalışmalarının devamını dileriz.

Kaynakça

- Abdurrahman, Hibri, *Enisü'l-Müsamirin*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, 1996.
- Ayan, Hüseyin, *Ali Şir Nevayi, Mecalisü'n-Nefâis*, Erzurum, 1995.
- Canım, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretüş-şu'arâ ve Tabsırratünnuzumâ* (İnceleme-Metin), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006.
- Çetindağ, Yusuf, *Şiir ve Tenkit*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010.
- Kılıç, Filiz, *Meşâ'irü'ş-Şuarâ İnceleme Tenkintli Metin*, [Basılmamış doktora tezi] Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, Çev: Ali Çavuşoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.
- İsen, Mustafa, *Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- İsen, Mustafa, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.
- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. *İsmail Belig, Nuhbetü'l-asar li zeyli zübde-ti'l-eş'ar*, Ankara, 1985.
- Köprülü, M. Fuad, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.
- Kutluk, İbrahim, *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretüş-şu'arâ*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Lugal, Necati, *Devletşâh-ı semerkandî, Tezkire-i Devletşâhî*, İstanbul, 1994.
- Özçelik, Sadettin, *Ali Şir Nevayi, Mecalisü'n-Nefâis*, [Basılmamış Yüksek Lisans tezi] Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1981.
- Solmaz, Süleyman, *Ahdi ve Gülşen-i Şuarası*, [Basılmamış doktora tezi] Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Coşkun, Menderes, *Edebi Tenkit*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.